

Маркін С. І.,

кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

ORCID: 0009-0008-0410-1702

ЗНАЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті здійснено комплексний історико-правовий аналіз становлення та розвитку системи адміністративного судочинства в Україні в контексті трансформації публічної влади та формування правової держави. Показано, що витoki адміністративної юстиції на українських землях пов'язані з правовими традиціями Австро-Угорщини та Російської імперії, однак інституційне оформлення спеціалізованих адміністративних судів стало можливим лише після проголошення незалежності України. Особливу увагу приділено ролі Конституції України 1996 року, ухваленню Кодексу адміністративного судочинства України 2005 року та судовій реформі 2016–2017 років, які забезпечили нормативну цілісність, організаційну самостійність і функціональну ефективність адміністративних судів. На основі аналізу положень Конституції України, Закону «Про судоустрій і статус суддів» та КАС України обґрунтовано розуміння адміністративного суду як особливого суб'єкта публічного права, наділеного специфічною компетенцією у сфері розгляду публічно-правових спорів і здійснення судового контролю за публічною адміністрацією. Встановлено, що історико-правовий аналіз системи адміністративного судочинства в Україні потребує врахування концептуальних засад, що впливали на формування нормативної моделі адміністративної юстиції, а також доктринальних підходів до розуміння правового статусу адміністративного суду як суб'єкта права. Узагальнено доктринальні підходи українських учених (В.Б. Авер'янова, В.І. Шишкіна, І.Б. Коліушка, Р.О. Куйбіди, Т.О. Коломоєць, В.М. Бевзенка, М.І. Смоковича, О.Є. Міщенко та ін.), які стали теоретичним підґрунтям інституціоналізації адміністративної юстиції. Зроблено висновок, що історико-правова еволюція адміністративного судочинства в Україні характеризується послідовною інституціоналізацією, розширенням гарантій незалежності суду, розвитком процесуальних форм та наближенням до європейських стандартів захисту прав людини, що набуває особливого значення в умовах євроінтеграційних процесів і сучасних викликів публічному управлінню.

Ключові слова: адміністративне судочинство; адміністративний суд; адміністративна юстиція; історико-правовий аналіз; публічно-правові спори; правовий статус суду; судовий контроль.

Markin S. I. The importance of conducting a historical and legal analysis of the development of the administrative justice system in Ukraine

Abstract. The article provides a comprehensive historical and legal analysis of the formation and development of the administrative justice system in Ukraine in the context of the transformation of public authority and the formation of a legal state. It is shown that the origins of administrative justice in Ukrainian lands are associated with the legal traditions of the Austro-Hungarian Empire and the Russian Empire, however, the institutionalization of specialized administrative courts became possible only after the declaration of independence of Ukraine. Particular attention is paid to the role of the Constitution of Ukraine of 1996, the adoption of the Code of Administrative Justice of Ukraine of 2005 and the judicial reform of 2016–2017, which ensured the regulatory integrity, organizational independence and functional efficiency of administrative courts. Based on the analysis of the provisions of the Constitution of Ukraine, the Law “On the Judiciary and the Status of Judges” and the CAS of Ukraine, the understanding of the administrative court as a special subject of public law, endowed with specific competence in the field of consideration of public-law disputes and the exercise of judicial control over public administration, is substantiated. It is established that the historical and legal analysis of the system of administrative justice in Ukraine requires taking into account the conceptual principles that influenced the formation of the normative model of administrative justice, as well as doctrinal approaches to understanding the legal status of the administrative court as a subject of law. The doctrinal approaches of Ukrainian scholars (V.B. Averyanov, V.I. Shyshkin, I.B. Koliushka, R.O. Kuybidy, T.O. Kolomoyets, V.M. Bevzenko, M.I. Smokovich, O.E. Mishchenko, etc.), which became the theoretical basis for the institutionalization of administrative justice, are summarized. It is concluded that the historical and legal evolution of administrative justice in Ukraine is characterized by consistent institutionalization, expansion of guarantees of court independence, development

of procedural forms and approximation to European standards of human rights protection, which is of particular importance in the context of European integration processes and modern challenges to public administration.

Key words: *administrative justice; administrative court; administrative justice; historical and legal analysis; public law disputes; legal status of the court; judicial control.*

Актуальність теми зумовлена трансформацією публічної влади в Україні, посиленням вимог до прозорості та підзвітності органів державної влади і місцевого самоврядування, а також потребою забезпечення ефективного судового контролю за їх діяльністю в умовах євроінтеграційних процесів і воєнного стану. Адміністративні суди виступають ключовим інструментом захисту прав людини у публічно-правовій сфері, а тому історико-правовий аналіз їх становлення й розвитку дозволяє виявити як досягнення, так і системні проблеми функціонування механізму адміністративної юстиції, зокрема в частині гарантій незалежності суду, доступу до правосуддя та цифровізації процесуальних процедур. Особливої ваги проблема набуває в умовах триваючих реформ і євроінтеграції, коли зростають очікування щодо якості правосуддя та довіри до суду.

Стан наукової розробки проблеми свідчить про значний інтерес української доктрини до питань адміністративного судочинства. Ідеї створення та інституціоналізації адміністративної юстиції ґрунтовно досліджували В.Б. Авер'янов, В.І. Шишкін, І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда, О.М. Бандурка, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць, В.М. Бевзенко, М.І. Смокович, О.Є. Міщенко та інші. Окремі аспекти правового статусу адміністративних судів і їх місця в системі публічної влади розкривалися у працях Ю.С. Шемшученка, Н.М. Пархоменко, а також у дослідженнях, присвячених юрисдикції, процесуальним формам і організаційно-правовому забезпеченню діяльності судів. Водночас комплексне історико-правове дослідження адміністративного суду як особливого суб'єкта публічного права, здатного ефективно реагувати на сучасні виклики, залишається недостатньо розробленим, що й зумовлює вибір теми.

Метою наукової статті є встановлення значення здійснення історико-правового аналізу розвитку системи адміністративного судочинства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Історико-правовий аналіз системи адміністративного судочинства в Україні дає змогу простежити ключові етапи становлення та розвитку спеціалізованого судового механізму, призначеного для вирішення публічно-правових спорів і забезпечення контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень. Еволюція адміністративної юстиції в Україні тісно пов'язана з трансформаціями державного управління, зростанням ролі прав людини у правовій системі та потребою у створенні ефективних інструментів захисту від можливих зловживань публічної влади.

Перші історичні передумови розвитку адміністративного судочинства на українських територіях закладалися під впливом правових традицій Австро-Угорщини й Російської імперії. У цих системах існували окремі форми оскарження рішень адміністрації, однак вони не забезпечували повноцінного, незалежного та спеціалізованого судового контролю. Лише після проголошення незалежності України виникли реальні передумови для формування національної моделі адміністративної юстиції, що базується на європейських принципах верховенства права та поділу державної влади.

Конституція України 1996 року визначила організаційні засади функціонування судової влади та окреслила можливість створення спеціалізованих судів для розгляду публічно-правових спорів. Вирішальним етапом у становленні адміністративної юстиції стало ухвалення Кодексу адміністративного судочинства України у 2005 році, який системно врегулював процедури розгляду справ та визначив юрисдикцію адміністративних судів. Саме з цього моменту адміністративне судочинство набуло інституційної завершеності й операційної ефективності.

Подальші реформи, насамперед судова реформа 2016–2017 років, сприяли підвищенню незалежності суддів, удосконаленню процесуальних інструментів та впровадженню цифрових технологій у судову прак-

тику. Значний внесок у формування наукового підґрунтя адміністративного судочинства зробили такі дослідники, як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, В. Е. Беяневич, Д. Н. Бахрар, Ю. П. Битяк, О. Т. Боннер, Г. Бребан, І. М. Винокурова, Ю. В. Георгієвський, І. П. Голосніченко, І. А. Дьомін, П. В. Квіткін, С. В. Ківалов, І. Б. Коліушко, А. М. Колодій, О. Ф. Константиї, М. В. Косюта, В. В. Кривенко, Р. О. Куйбіда, І. Є. Марочкін, О. Є. Міщенко, А. О. Неугодніков, А. Ю. Осадчий, Ю. С. Педько, Ю. Є. Полянський, Д. М. Притика, П. М. Рабінович, Н. Г. Саліщева, О. Г. Свіда, М. І. Смокович, Є. В. Чаку, Н. В. Шевцова, І. В. Шруб та інші.

Отже, розвиток адміністративного судочинства в Україні відбувався шляхом поступової інституціоналізації, нормативного вдосконалення та гармонізації із європейськими правовими стандартами, що зумовило створення сучасної, ефективної системи захисту прав у сфері публічно-правових відносин.

Історико-правовий аналіз системи адміністративного судочинства в Україні дає можливість простежити послідовні етапи становлення цього інституту, визначити його концептуальні засади та виявити закономірності розвитку в контексті формування правової держави. Адміністративні суди в Україні виступають ключовою ланкою у механізмі судового контролю за публічною владою, забезпечуючи захист прав особи у відносинах з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. Їх поява та розвиток стали відповіддю на потребу у створенні спеціалізованого судового механізму для вирішення публічно-правових спорів, що традиційно відзначається як ознака зрілої правової системи.

Історичні корені адміністративної юстиції на українських землях формувалися під впливом правових систем Австро-Угорщини та Російської імперії, де існували окремі форми адміністративного оскарження, однак вони не набули вигляду самостійної гілки правосуддя. Лише зі здобуттям незалежності та початком демократичних реформ постала потреба у створенні повноцінної системи адміністративного судочинства. Конституція України 1996 року закріпила засади діяльності судової влади і передбачила можливість спеці-

лізації судів, що стало теоретичною основою для побудови адміністративних судів.

Вагомий внесок у наукове обґрунтування ідеї адміністративної юстиції здійснили такі дослідники, як В.Б. Авер'янов, В.І. Шишкін, І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда, О.М. Бандурка, М.М. Тищенко, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць, А.О. Селіванов, В.М. Бевзенко та інші. На етапі до прийняття Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) їхні праці були спрямовані на визначення сутності адміністративної юстиції, окреслення її функцій та меж юрисдикції. Значними є напрацювання Ю.В. Георгієвського (2004), В.А. Сьоміної (2005), А.В. Руденка (2006), О.В. Кузьменко (2006), у яких досліджувались питання сутності, процесуальної природи та організаційних засад адміністративного судочинства.

Прийняття КАС України у 2005 році стало переломним моментом, оскільки нормативно закріпило процедури розгляду публічно-правових спорів, визначило юрисдикцію адміністративних судів та сформувало структурну модель адміністративної юстиції. Це спричинило нову хвилю наукових досліджень, спрямованих на аналіз ефективності функціонування новостворених судів та удосконалення законодавчого регулювання. Зокрема, дисертаційні роботи П.В. Вовка (2009), І.В. Шруб (2009), А.Л. Борка (2009), М.І. Смоковича (2010), Р.О. Кукурудза (2010), О.В. Музи (2010), С.О. Бондаря (2010), О.В. Бачун (2010), О.М. Собоного (2010), О.Є. Міщенка (2011) були присвячені питанням організаційно-правового забезпечення діяльності адміністративних судів, проблемам юрисдикції, теорії і практиці апеляції, ролі судді та особливостям судочинства в умовах реформ.

Подальша модернізація системи адміністративного судочинства відбулася в рамках судової реформи 2016–2017 років, яка сприяла підвищенню незалежності суддів, удосконаленню процесуальних механізмів, запровадженню електронного правосуддя та узгодженню національного законодавства зі стандартами Європейського суду з прав людини. На цій основі адміністративне судочинство в Україні поступово набуло рис сучасної європейської моделі, орієнтованої на

забезпечення ефективного судового захисту та верховенства права.

Отже, історико-правовий розвиток адміністративного судочинства в Україні свідчить про його поступову інституціоналізацію, нормативне вдосконалення та концептуальне наближення до європейських стандартів, що забезпечує підвищення якості правосуддя та ефективність захисту прав людини у сфері публічно-правових відносин.

Історико-правовий аналіз системи адміністративного судочинства в Україні дає змогу виявити закономірності формування спеціалізованого механізму судового контролю за публічною адміністрацією та його місце у структурі судової влади. Адміністративні суди стали відповіддю на об'єктивну потребу захисту прав фізичних і юридичних осіб у публічно-правових відносинах, що є однією з ключових ознак правової держави.

На доктринальному рівні становлення адміністративної юстиції ґрунтується на напрацюваннях таких учених, як В.І. Шишкін, В.Б. Авер'янов, І.Б. Коліушко, А.О. Селіванов, Р.О. Куйбіда, М.М. Тищенко, О.М. Бандурка, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, В.М. Бевзенко тощо. Вони обґрунтували необхідність виокремлення адміністративного судочинства як самостійної підсистеми судової влади, здатної забезпечити ефективний контроль за суб'єктами владних повноважень. Важливий внесок у розроблення теоретичних засад адміністративної юстиції зробили також В.А. Сьоміна, Ю.В. Георгієвський, А.В. Руденко, О.В. Кузьменко, які досліджували сутність, функції та процесуальну природу адміністративного судочинства.

Прийняття Кодексу адміністративного судочинства України стало етапом інституційного оформлення системи адміністративних судів, що зумовило нову хвилю наукових досліджень, присвячених питанням організаційно-правового забезпечення та практики його застосування. Зокрема, П.В. Вовк, А.Л. Борко, С.О. Бондар, І.В. Шруб, Р.О. Кукурудз, О.М. Собоєвий, О.В. Муза, О.В. Бачун, М.І. Смокович, О.Є. Міщенко аналізували проблеми юрисдикції, захисту прав у судах різних інстанцій, статус суб'єктів адміністра-

тивного процесу та особливості здійснення правосуддя в умовах реформ.

Концептуальне осмислення розвитку адміністративного судочинства пов'язане також із категорією правового статусу, що у працях Ю.С. Шемшученка та Н.М. Пархоменко визначається як сукупність закріплених у законодавстві прав та обов'язків суб'єкта [1, с. 624; 2, с. 48]. Це дає підстави розглядати адміністративний суд не лише як орган правосуддя, а й як самостійного суб'єкта публічного права з чітко визначеною компетенцією та особливим місцем у механізмі забезпечення верховенства права.

Історико-правовий аналіз системи адміністративного судочинства в Україні потребує урахування не лише інституційного розвитку адміністративних судів, а й еволюції уявлень про їх правовий статус як суб'єктів публічного права. В адміністративно-правовій доктрині суб'єктами права визнаються фізичні та юридичні особи, поведінка яких регулюється нормами права за наявності правоздатності й дієздатності; суб'єкт права при цьому розглядається як необхідний елемент правовідносин [3, с. 162]. У площині адміністративного права суб'єкт адміністративного права визначається як зовнішньо відокремлений, персоніфікований, наділений адміністративною правосуб'єктністю учасник суспільних відносин [4, с. 415].

Подальший розвиток системи адміністративного судочинства пов'язаний із уточненням змісту правового статусу адміністративного суду як особливого суб'єкта публічної влади. У науковій літературі, зокрема в працях Ю.С. Шемшученка та Н.М. Пархоменко, правовий статус трактується як сукупність прав і обов'язків суб'єкта, закріплених у Конституції, законах та інших нормативно-правових актах.

Таким чином, історико-правова еволюція адміністративного судочинства в Україні відображає поступове переходження від загального розуміння суб'єктності до концептуалізації адміністративного суду як самостійного суб'єкта адміністративного права з особливою компетенцією та функціями у механізмі забезпечення верховенства права.

Історико-правовий аналіз системи адміністративного судочинства в Україні потре-

бує врахування ключових характеристик, що визначають правову природу адміністративного суду як суб'єкта права та учасника публічно-правових відносин. З огляду на загальні теоретичні положення, суб'єкт права повинен володіти правосуб'єктністю, бути зовнішньо відокремленим та персоніфікованим, а його поведінка має регулюватися нормами права [3, с. 164; 4, с. 417; 5]. Саме ці ознаки становлять основу для розуміння місця адміністративних судів у правовій системі.

Однією з найважливіших характерних рис адміністративного судочинства є нормативна регламентація діяльності адміністративних судів та їх правового статусу. Тривалий час в Україні відсутня була цілісна модель адміністративної юстиції, а урегулювання публічно-правових спорів здійснювалося в межах загальної судової юрисдикції. Ситуація змінилася з ухваленням Кодексу адміністративного судочинства України, який забезпечив комплексне правове регулювання процесуальної діяльності адміністративних судів та заклав основи їх інституційної самостійності.

Питання правового статусу адміністративного суду, натомість, регулюються нормами конституційного та спеціального законодавства, зокрема положеннями Конституції України щодо здійснення правосуддя та Законом України «Про судоустрій і статус суддів». У цих актах визначено організаційні засади функціонування судів, гарантії незалежності суддів, їх компетенцію та межі повноважень.

Таким чином, історико-правовий розвиток адміністративного судочинства в Україні демонструє поступову інституціоналізацію та нормативне закріплення його процесуальної і статусної природи, що забезпечує ефективно функціонування системи контролю за публічною адміністрацією.

Висновки. Історико-правовий аналіз системи адміністративного судочинства в Україні передбачає дослідження нормативного підґрунтя, яке визначає правовий статус адміні-

стративного суду та регулює його діяльність у публічно-правовій сфері. Правова основа функціонування адміністративних судів охоплює як матеріальні, так і процесуальні норми, що забезпечують їх ідентифікацію як суб'єктів права та визначають механізм здійснення правосуддя. Матеріальні норми, зокрема положення ч. 3 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», безпосередньо визначають адміністративний суд як елемент судової системи, наділений спеціальною компетенцією. Конституція України, використовуючи відсилкові конструкції, закладає загальні засади організації правосуддя та передбачає необхідність деталізації правового статусу судів у спеціальному законодавстві.

Розвиток адміністративного судочинства супроводжувався формуванням процесуальних норм, що були кодифіковані у Кодексі адміністративного судочинства України. Саме він уперше визначив комплексний порядок розгляду публічно-правових спорів та процесуальні повноваження судів. Таким чином, історико-правова еволюція адміністративної юстиції в Україні полягає у послідовному формуванні нормативної системи, що забезпечує ефективний судовий контроль за діяльністю.

Історико-правовий аналіз системи адміністративного судочинства в Україні потребує врахування концептуальних засад, що впливали на формування нормативної моделі адміністративної юстиції, а також доктринальних підходів до розуміння правового статусу адміністративного суду як суб'єкта права. Розвиток адміністративного судочинства в національному правопорядку невід'ємно пов'язаний із загальноєвропейською тенденцією до розмежування сфер публічної влади та створення спеціалізованих механізмів судового контролю. Саме тому українська модель адміністративної юстиції розвивалася шляхом поступового виокремлення адміністративних судів як самостійної інституційної структури, що реалізує особливий вид правосуддя у сфері публічно-правових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко [та ін.]; Київ: «Українська енциклопедія», 1998. Т. 5: П-С. 2003. 736 с.
2. Головченко В.В. Юридична термінологія: довідник / В.В. Головченко, В.С. Ковальський. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 224 с.

3. Адміністративне право України: словник термінів /за заг. ред. Т.О. Коломоець, В.К. Колпакова. Київ: Ін Юре, 2014. 520 с.

4. Головченко В.В. Юридична термінологія: довідник / В.В. Головченко, В.С. Ковальський. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 224 с.

5. Лєгеца Ю. О. Оскарження результатів діяльності суб'єктів публічного управління сферою використання природних ресурсів. Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2016. № 5. С. 59–64.

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025